

Fritidspædagogik og varieret børneliv

Af Per Bregengaard

Foto: Pelle Rink, Grafisk Himmel og Thomas Borberg/Polfoto

Københavns Kommune
har sat sin egen
pædagogiske kurs

Gennem de seneste årtier har det været udtryk for en moderne tankegang at skabe en heltidsskole – eller i al fald en helhedsorienteret skole med en skolefritidsordning under skolens ledelse. Det smager af mere skole og en barndom under skolens traditionelle dagsorden, især når dagsordenen er parret med øgede faglige krav i skolefagene.

Efter voldsomme politiske og faglige konflikter og et par vaklende skridt har Københavns Kommune nu sat sin egen pædagogiske kurs, hvor fritidspædagogikken, udviklingstanken og børnenes frirum skal stå stærkt i forhold til den skole, som står stærkt. Det ambitiøse skibs sødygtighed hviler på:

1. At fritidsinstitutionerne i lighed med skolerne efter en grundig debat har fået en række målsætninger, der definerer fritidsinstitutionernes selvstændige rolle i børnenes liv og udvikling. Det bliver således synligt, at fritidsinstitutionerne er andet og mere end en pasningsordning mellem skoletiden, hvor “ungerne lærer noget”, og forældrenes ankomst til hjemmet.
2. At de selvstændige fritidshjems eksistens er sikret, og indførelse af skolefritidsordninger – SFO’er, som i Københavns Kommune hedder KKFO’er – er opgivet som strategi.
3. At udviklingen af samarbejdet mellem skole og fritid fra børnehaveklasse til 3. klasse er præget af ligeværdighed og gensidig respekt, og fritidspædagoger og lærere udvikler

samtænkningens målsætning og metode med forankring i egen faglighed for at fremme børnenes alsidige og personlige udvikling.

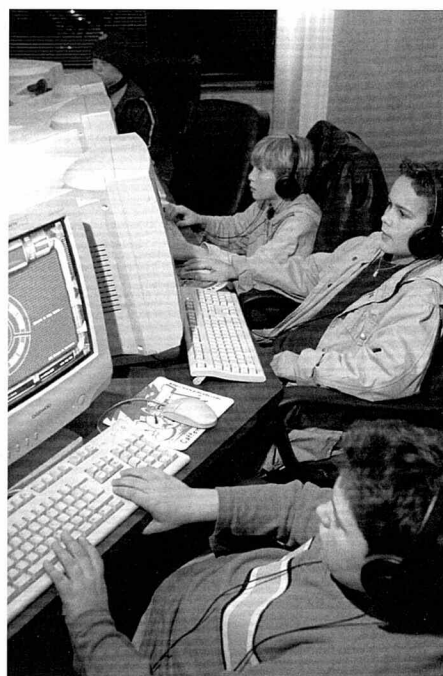
4. At samtænkningen er et politisk højt prioriteret udviklingsprojekt, som er lokalt forankret og har stærk opbakning fra de ansatte og deres organisationer.

Ny målsætning for fritidsinstitutionerne

Visionen er, at de københavnske fritidsinstitutioner beforder børnenes selvværd og kreativitet ved at bidrage til at skabe ikke

stærke sider og udvikle sine svage sider i eget tempo. Børnene skal tilbydes udfordringer, møde omsorg og føle sig set og værdsatte hver dag.

I "Målsætning 2003 for fritidshjem/ KKFO" er det uddybet, at fritidsinstitutionen skal give børnene rum til både at lege og lære. Børn udvikler sig bl.a. gennem leg, men også gennem iagttagelse og samvær med andre børn og engagerede voksne. Mange af de aktiviteter, som børn i institutioner deltager i, rummer læringsprocesser. Personalet skal således være opmærksom på de mulige læringselementer, der kan lig-

alene et sammenhængende, men også varieret, indholdsrigt og godt børneliv. Skolerne målsætninger indeholder en tilsvarende formulering. Målet er alsidigt udviklede, frie, selvstændige og vidende mennesker med værdibaserede, tolerante, demokratiske og sociale holdninger.

Fritidsinstitutionerne skal være lokale og levende udviklingsrum, hvor alle børn føler sig hjemme, kan stifte venskaber og indgå i fællesskaber. Det enkelte barn skal have mulighed for at lege og udnytte sine

ge i de forskellige aktiviteter, set i forhold til det enkelte barns modenhed og udvikling.

Fritidsinstitutionerne skal samtidig være åbne over for børnenes umiddelbare behov og ønsker. Børn udvikler sig og tager ved lære, når de har mulighed for at bestemme selv og gøre egne erfaringer. For at opnå dette har børnene brug for de voksnes hjælp til at kende deres muligheder og til at kunne vælge forskellige aktiviteter, rum, tidsforbrug og andre samværsformer.

Men børn har også behov for fred og ro – alene eller sammen med selvvalgte kammerater. Personalet skal have omsorg for barnet, men omsorgen skal ske i naturlig respekt for barnets integritet. Børnenes udviklingsrum er kendetegnet som en vekselvirkning mellem de enkelte børns initiativ og formåen og de voksnes og pædagogens bevidste indsats i relation hertil.

Barnet skal kunne bruge forskellige voksne som afsæt til at bearbejde og se potentialet i de spørgsmål og problemer, som det tumler med i dets udvikling. De voksne, som børn møder i en fritidspædagogisk sammenhæng, har en anden dagsorden end undervisning.

Variation og frirum

Alle taler om helhed. Kun Københavns Kommune vægter variationen i rammerne for en god og udviklende barndom.

“Leg og læring” er blevet anvendt som det sesam, der skal lukke op for mere helhed i børnenes dag. Københavns Kommune taler også om leg og læring og er tilhænger af, at legen bruges i undervisningen, og man bruger den ikke mindst i indskolingen. Men man må gøre sig klart, at i skolen bliver legen underordnet læringen. Det er læringen, som er formålet med legen. Legen er arrangeret af de voksne, og dens rammer er fastsat i overensstemmelse med folkeskoleloven m.m.

Leg i skolen kan ikke erstatte den fri leg, hvor børn selv vælger og organiserer ud fra egne behov, indfald og mål. Den fri leg repræsenterer et særligt frirum for fantasi, venskaber og fællesskab. Det står i modsætning til skolen, hvor klassen og gruppen er dannet med en bestemt hensigt.

Overskrifter som ”Helhed i børnenes liv og hverdag” præger på temmelig dogmatisk vis den politiske og pædagogiske dagsorden. Jeg frygter, at det bliver skolen og endda en overvejende traditionel indlæring, der kommer til at sætte dagsordenen, hvis man indfører helhedsskolen. Det vil være ikke mindre end skadeligt for børnene og deres udvikling, hvis skolen ”kolonialisere” det frirum, som fritidsinstitutionerne danner en væsentlig ramme for.

Ganske vist lyder det for mange logisk,

at en udvidelse af skoledagen på bekostning af fritiden betyder en forbedring af børnenes almene faglige færdigheder. Men det kan faktisk ikke dokumenteres, at tidligere skolestart, længere skoledag eller helhed skolefagligt set giver dygtigere elever.

I England og Frankrig starter børnene i skole et par år tidligere end herhjemme. Når børnene er 10 -12 år, er der ingen forskelle i læsefærdigheder mellem engelske, franske og danske børn. I en nordisk læseundersøgelse har man ikke kunnet finde en sammenhæng mellem antallet af ”dansktimer”, og hvor langt man er nået i de små klasser.

Man må derfor spørge sig, om vi overvurderer betydningen af skoletidens omfang i tilegnelsen af skolekundskaber. Med andre ord: Er børns skolekundskaber også betinget af det, der sker uden for skolen, i børnenes frirum?

Den fri leg og de andre aktiviteter, som udfoldes i fritidsinstitutionerne, bidrager til, at børnene får brugt deres kræfter og bliver forpustede. Det stimulerer den motoriske udvikling. Det er i frirummet, man får opbygget venskaber og tætte relationer til andre børn og voksne af en anden karakter end i skolen. Netop fordi skolen i højere grad er styret af planlægning og struktureret arbejde. Hvis de elementer, som udvikles i den fri tid, ikke er på plads, er man ikke i stand til at lære særlig effektivt i skolen. Erik Sigsgaard har et tankevækkende billede på dette: ”Der er en sammenhæng mellem hasemusklens udvikling og ”læsemuskens”.

Det er vigtigt, at børn lærer at læse, skrive, regne og alle de andre færdigheder, som skolen er god til at formidle. Vi er ikke færdige med færdighedssamfundet. Men de traditionelle skolemæssige færdigheder er langt fra de mest afgørende i fremtidens videnssamfund og i den demokratiske og solidariske udvikling, mange ønsker. Der bør ske en forskydning af opmærksomheden mod de blødere kompetencer, som i højere grad læres ved at leve livet. Det handler om selv at tage beslutninger, at være kreativ og finde ud af at virke sammen med andre. Det kræver frirum og er prioriteret i målene for fritidsin-

stitutionerne i Københavns Kommune.

Skolens traditionelle klasseundervisning disciplinerer til fabriksarbejdet. Fabrikken og den gamle skole ligner hinanden til forveksling. Ordrene udstikkes, man underordner sig, og tingene foregår samtidigt. Skolen er under stadig forandring. Værkstedsundervisning, projektarbejde og den demokratiske samtale repræsenterer nye former for et engageret og disciplineret arbejde, som skal supplere læringen i frirummet. For de fleste kræver det f.eks. megen viden og øvelse at lære at læse og skrive. Skolen er en specialist i formidling af sådanne færdigheder, som det er vanskeligt at tilegne sig på anden vis.

Et miljøskifte

Det engagerede og disciplinerede arbejde og udfoldelserne i frirummet kompletterer hinanden. Det er langt fra al læring, som er sjov, meget kræver sur øvelse. Det gælder i skolen, men også i fritiden: Det er godt at kunne cykle, men knap så sjovt at falde, mens man lærer.

Skole og fritid bør arbejde sammen, men skal også være adskilte. Det er sundt med et både fysisk og psykisk miljøskifte i løbet af dagen. Men selvfølgelig skal der også være plads til fælles projekter.

Det er vigtigt med hjemklasser i skolen, hvor rummet er en del af læringsmiljøet, og hvor børnene kan indrette deres klasser, som de ønsker. Vi har et princip om hjemklasser i Københavns Kommune, men det kniber med at følge med elevboommet. Vi har det samme princip, når det gælder fritiden i fritidsinstitutionen.

Fritidshjem er et godt ord. I fritiden skal rummene være mere hjemlige end arbejdspladserne på skolen. Deler man lokaler, skal tingene ryddes væk hver dag. Lokalerne bliver mere anonyme, og arkitekturen mister sin væsentlige dimension som forstærker af miljøet. Det fysiske miljøskifte er vigtigt for det åndelige. Det er ikke mindst vigtigt for børn, der har vanskeligheder i skolen og ikke finder deres stærke sider her.

Nogle argumenterer for helheden med, at skiftet skaber "zapperbørn". Det tror jeg ikke på. For når helheden slår om i ensfor-

migheden, bliver resultatet ikke mere harmoniske mennesker.

Selvfølgelig skal man ikke veksle mellem en uendelighed af miljøer. Men det er fint, at børn dagen igennem bevæger sig gennem flere miljøer. Det giver et mere spændende og varieret liv, som vi også som voksne lægger vægt på. Og det giver muligheder for at høste forskellige erfaringer, der bidrager til den alsidige udvikling af barnet, som både fritidsinstitution og skole har som mål. Begrundelsen for markeringen af et skifte fra skole til fritid ligger ikke kun i et forsøg på at værne børnenes frirum.

Selvstændige fritidshjem

Er det bedst med selvstændige fritidshjem eller SFO'er under skolens ledelse? Et typisk svar fra en kommunal forvaltning vil være, at organisationen bliver mere enkel, når fritidsinstitutionen både administrativt og pædagogisk kommer under skolens ledelse. Problemet er, at det kan gå ud over ligestillingen.

Et fritidshjem er en selvstændig institution med egen bestyrelse, ledelse og budget. En SFO-ordning betyder mindre forældreindflydelse og mindre pædagogindflydelse. En SFO er underlagt skolebestyrelsen og skoleledelsen og er en del af skolens budget. Man kan ikke fratage skolebestyrelsens eller lederens kompetencer i forhold til SFO'en, sådan er loven. Og hvis man ønsker en selvstændig SFO-bestyrelse og/eller ledelse, ja så har man et fritidshjem.

Det ligger alene i størrelsesforholdene, at kerneopgaven for en skole med SFO vil være undervisningen og ikke de små elevers fritid. Dette fokus vil sandsynligvis smitte af på de økonomiske prioriteringer af de knappe midler i sparerunder, både når det drejer sig om at påvirke politikerne prioriteringer og om at udmønte skolens eget budget. Det er vel at mærke ikke en planlagt politik, men noget der vil ske i kraft af strukturændringen.

Den ny struktur med SFO'er ændrer magtforholdene. Fritidspædagogikkens forkæmpere vil med nedlæggelsen af fritidshjem blive svækket i forhold til undervisningen, alene i kraft af at deres platfor-

me i form af bestyrelser og eventuelle paraplyorganisationer forsvinder. Erfaringerne fra kommuner uden for København er, at personalet i SFO'erne i højere grad er blevet nednormeret end lærerne i undervisningen, og dette berører naturligvis udviklingsmål, kvalitet og læringsprocesser i den fri tid. Undervisningsminister Ulla Tørnæs oplyser i et svar på et spørgsmål stillet af Enhedslisten 23.10.03 (S. 369), at elev/lærerratioen gennem de sidste 10 år er faldet med 0,4 elever, mens antallet af SFO-børn pr. fuldtidsansat er vokset med 0,2 børn.

Fritidspædagogik i skolen

"Pædagog i indskolingen" er oppe i tiden i mange kommuner. Og også pædagoger ude omkring i landet presser på for at komme ind i den rigtige skole. Der kan være mere status ved at være lærer end pædagog, og det kan være en løftestang i spørgsmålet om lønkroner.

Jeg tror, at mange pædagoger gennem deres faglighed kan bidrage til den pædagogiske udvikling af indskolingen undervisning, men det er umiddelbart skolens mål og synsvinkler, der vil sætte dagsordenen og påvirke pædagogernes fokus. Erfaringerne fra den historiske udvikling af indholdet i børnehaveklassen fra en børnehave på skolen til "nulte" klasse i skoleforløbet siger alt om dette. Det vil være en nedvurdering af pædagogernes faglighed, hvis de får rollen som hjælpelærere i undervisningen.

De særegne kvaliteter, som ligger i fritidspædagogikken, vil, når den bliver en del af skolen, let glide i baggrunden og blive perifer. Jeg frygter, at børnene derved vil miste væsentlige kvaliteter i deres liv. Det gælder ikke mindst de børn, som har det vanskeligt med skolens boglige krav. De værdier og sider af personligheden, som udvikles gennem et godt fritidsliv, vil blive forsømte.

Jeg frygter, at fritidsinstitutioner i eller under skolen efterhånden reduceres til at blive skolens hjælpere. Den boglige skole med dens krav til traditionelle faglige færdigheder står utrolig stærkt, men kræves alligevel hele tiden styrket. Også derfor er det så vigtigt at få diskuteret og defineret

de overordnede mål for fritidsinstitutionerne.

Det er her værd at bemærke, at et flertal blandt forældrene ikke ønsker mere skole. Et ønske om at gøre grænsen mellem børnenes fritid og skolegang mindre skarp møder ligeledes modstand blandt flertallet af forældre. Det viser en opinionsundersøgelse, foretaget af Sonar i 2000 for Morgenavisen Jyllands-Posten.

I krydsfeltet mellem fritidspædagogik og undervisning

Det drejer sig om de samme børn. Skole og fritid skal derfor både tænke og arbejde sammen og med en forankring i personalegruppernes egen faglighed fremme børnenes alsidige og personlige udvikling. Lærerne kan lære meget af pædagogernes virke og omvendt, og alle personalegrupper har noget at bidrage med i forståelsen af deres fælles børn og børns forskellige forudsætninger.

Pædagoger og lærere skal ikke være fremmede for hinanden. Der bliver derfor i Københavns Kommune taget initiativ til en debat om lærings- og udviklingsbegrebet i krydsfeltet mellem børnehave- og fritidspædagogikken og undervisningen. Fælles efteruddannelsesaktiviteter er på samme måde med til at understøtte samarbejdet.

Københavns Kommunes udvikling af samtænkningen mellem fritidsinstitutioner og skole skal skabe det bedst mulige samarbejde omkring børnenes skolegang og fritid. Lærere og fritidspædagoger samarbejder om at udvikle et miljø, der giver udfordringer, hvad enten det sker gennem fri leg eller en undervisning, som kan indeholde legens elementer, eksperimenteren, fordybelse og træning. Hensigten er ligeledes at fremme samarbejdet om at skabe gode overgange fra børnehave til skole og fritidsinstitution og fra børnehaveklasse til resten af indskolingen.

På denne måde er samtænkningen mellem skole og fritidshjem et af de tiltag, der skal medvirke til en forbedret og mere rummelig skolestart, hvor det enkelte barns udvikling støttes gennem omsorg, opdragelse og undervisning. Samtænkningen er medvirkende til at indfri målsæt-

ningen for både folkeskolerne og fritidsinstitutionerne.

Med udviklingen af konkrete samarbejdsprojekter, dialog og en fælles helhedsforståelse skaber vi grundlaget for at befordre barnets alsidige udvikling og læring. I samtænkningen er skole og fritid ligestillet. Det engagerede og disciplinerede skolearbejde og udfoldelserne i fritidsinstitutionen kompletterer hinanden.

Dialog og udvikling af en fælles helhedsforståelse af børnene gennem en faglig debat, efteruddannelse og de konkrete undervisnings- og aktivitetsprojekter er et godt afsæt til et bedre samarbejde på andre felter. Det gælder forældresamarbejdet, integrationen mellem de etniske minoriteter og danskerne og samarbejdet om det enkelte barn eller grupper af børn, der har særlige udviklingsmæssige, indlæringsmæssige eller sociale problemer.

En forpligtelse

Et miljøskifte mellem skole og fritid er en kvalitet, men det er også kvalitet, at der gives plads til fælles projekter, hvor man mødes midt på dagen, en hel dag eller i en periode – f.eks. omkring fastelavn.

Uddannelses- og Ungdomsforvaltningen har i to omgange udbudt kurset 'Cirkus i skole og fritid', der gav deltagerne mulighed for at afprøve elementer i en struktur helt uden for de vante rammer. Lærere og pædagoger gik i lære hos professionelle cirkusartister, og siden udtænkte og udførte de sammen med fritidsinstitutionernes børn – eller indskolingens elever, om man vil – en række cirkusnumre, der blev præsenteret ved en forestilling i et rigtigt cirkustelt med duften af savsmuld, orkestre og det hele. Børnene fik bevæget sig, styrket motorikken, lært samarbejdets og organiseringskunst og fik en oplevelse af en fælles bedrift til glæde for et stort publikum af familie og venner.

Heldagsudflugter til en af øko-baserne i skovene er en anden mulighed. Der kan være hulebyggeri om formiddagen og walkie-talkie-løb om eftermiddagen, hvor børnene for at komme videre må beskrive og betegne naturen det sted, hvor de er.

Tilbagevendende projekter af denne karakter skaber variation, giver nye mu-

ligheder i undervisning, leg og aktiviteter og skaber faglige udfordringer og rum for fornyelse.

Samtænkning udfoldes i et ligeværdigt samvirke mellem fritidspædagoger og lærere om en klasse og /eller en gruppe børn i indskoling. Den enkelte skole og de tilknyttede fritidshjem samarbejder om fælles planlægning og fælles mødeafholdelse, herunder fælles koordinering af pædagogiske mål for børnenes udvikling samt fælles aktiviteter og fælles anvendelse af de fysiske rammer på henholdsvis fritidshjemmene og skolerne.

Samtænkning er en forpligtelse for alle almindelige folkeskoler, specialskoler og -klasserækker samt modtagelsesklasser for tosprogede elever i indskoling (børnehaveklassen til 3. klasse) og alle typer af fritidsinstitutioner i Københavns Kommune. Der er desuden tale om et samarbejde på tværs af to forvaltninger, Uddannelses- og Ungdomsforvaltningen og Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen.

Rammerne

Rammerne for samtænkningen blev formet gennem et samarbejde mellem det politiske niveau, de relevante faglige organisationer og forvaltningen.

Grundlaget for det ligeværdige samarbejde mellem fritidspædagoger og lærere er en arbejdstidsaftale for det pædagogiske personale ved kommunale og selvejende institutioner, der gør det muligt for pædagogerne at kunne samarbejde med skolens personale på så lige vilkår som muligt. Timetallet blev udvidet for børnehaveklassen med 5 ugentlige timer og for 1. – 3. klasse med 2 ugentlige timer; det vil sige, at undervisningen for alle indskolingsklasserne omfatter timen fra kl. 12 til 13.

De ekstra timer, som undervisningen blev udvidet med, medfører ingen nedskæring af de personalemæssige ressourcer på fritidshjemmene, men er øremærket til samtænkning ved en dobbelt normering (skole og fritidshjem) i 5 ugentlige timer i hver børnehaveklasse samt 2 timer i 1. – 3. klasse. Der er altså ikke tale om en reel udvidelse af skoledagen på bekostning af fritiden. Timerne indgår i en pulje til samarbejdsaktiviteter mellem skole og fritids-

hjem, og samarbejdstidens placering sker efter lokal aftale.

Der er lagt vægt på, at det er en lokal beslutning at finde modeller for samarbejdet, som passer til de lokale behov, og da vilkårene og strukturerne omkring samarbejdet er på plads, er der nu skabt mulighed for at koncentrere sig om indholdet af arbejdet.

Fra forsøg til politik

En pulje på 6 mio. kr. pr. skoleår i to år udgjorde de økonomiske rammer for en toårig forsøgsperiode. Midlerne blev afsat til ekstra samarbejdstid og til gennemførelse af samarbejdsprojekter som det tidligere omtalte cirkusprojekt.

I løbet af den toårige forsøgsperiode fra skoleåret 2001/2002 til og med skoleåret 2002/2003 blev projektet dels evalueret internt i forvaltningen ved en midtvejsstatus og dels ved en afsluttende ekstern evaluering, som blev foretaget af Center for Institutionsforskning, Højvangseminariet. Evalueringen fokuserede på de pædagogiske resultater, der blev opnået.

Evalueringen af samtænkningen viser, at der i løbet af den korte tid er igangsat meget, at samtænkningen har betydet en udvidelse af "rummet" for børnenes læreprocesser, at der er åbenhed og interesse hos lærere og pædagoger for at diskutere egen og hinandens faglighed.

Evalueringsrapporten giver indtryk af, at det er lykkedes at overvinde de kulturelle barrierer, når det drejer sig om et ligeværdigt samarbejde mellem de to involverede faggrupper, samt at dette samarbejde styrkes, hvis det bliver almindeligt, at lærere kommer på fritidshjemmene, lige som pædagoger kommer på skolen. Rapporten nævner dog, at der bør udvikles en nytænkning i samarbejdet, og at forældrene bør inddrages i endnu højere grad.

Evalueringen peger også på strukturelle og organisatoriske barrierer, især når der er mange samarbejdsparter involveret i samtænkningen: Hvornår kan man lægge fælles møder? Hvordan med lærernes undervisning i andre klasser? O.s.v. Løsningen på disse problemer findes ikke ved en omdannelse af fritidshjem til SFO-ordninger, hvilket evalueringsrapporten

om samtænkningen heller ikke er inde på.

Tværtimod. Tidligere forslag om nedlæggelse af fritidshjem lagde gift ud for det gode samarbejde, som er under udvikling rigtig mange steder. Personalet på alle fritidshjem vil opfatte det som et klart nederlag for ligeværdigheden, som er grundlaget for samtænkningen mellem skole og fritid. Den positive indstilling, at tingene skal lykkes, ville forvandle sig til en negativ indstilling, og medejerskabet til samtænkningen fordufte. Og i stedet for at fortsætte udviklingen af samarbejdet om samtænkningen skulle der anvendes masser af kræfter på at harmonisere forskellige fritidshjemskulturer til en skolekultur og på at løse de konflikter, der uvægerlig følger, når en institution oplever sig nedlagt eller underlagt en anden institution.

Det er en styrke, at samtænkningen i Københavns Kommune har en stærk opbakning fra fritidspædagoger og lærere samt deres organisationer. Samarbejdet er ikke fyldt med faglige konflikter, hvilket er mønsteret i mange kommuner.

Den overordnede konklusion af den eksterne evaluering er, at det i Københavns Kommune i langt højere grad end i andre kommuner og i løbet af en forholdsvis kort periode er lykkedes at skabe et grundlag for et ligeværdigt samarbejde mellem fritids- og skolekulturen.

Samtænkningen er i dag en vedtagen politik. Der gælder de samme vilkår som under forsøget, og der sker en løbende kvalitetsudvikling af samtækningsprojektet, således at der fremover sættes fokus på principper, der minimerer de strukturelle og organisatoriske problemer, som inddrager forældrene i forhold til barnets hele dag, og som opprioriterer nytænkning i forhold til lærernes og pædagogernes samarbejde med fokus på børnenes alsidige, personlige udvikling.

Per Bregengaard er uddannelses- og ungdomsborgmester, Enhedslisten.